

UDK 81(091); 81(092); IRSTI 16.01.07

<https://doi.org/10.47526/3107-3085.345>S. UTEBEKOV Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi
e-mail: senbek.utebekov@ayu.edu.kz**YUNUS EMRE DİVANİ'NDAKİ ÖLÇÜNLÜ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE
KULLANILMAYAN BAZI FİİLLERİN KAZAKÇADAKİ GÖRÜNÜMÜ: FONETİK VE
SEMANTİK BİR DEĞERLENDİRME**

Özet. Bu çalışma, Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Yunus Emre Divanı'nın nüshasında yer alan ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde artık kullanılmayan bazı fiillerin Kazak Türkçesindeki varlığını fonetik ve semantik açıdan incelemektedir. Dilin tarihsel gelişimi içinde birçok fiil ölçünlü dilden düşmüş olsa da, bu fiillerin bir bölümü Anadolu ağızlarında veya diğer Türk lehçelerinde yaşamaya devam etmektedir. Bu durum özellikle Oğuz-Kıpçak lehçe sürekliliğinin tarihî derinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmada Yunus Emre'nin dilindeki balkı-, bayı-, döy-, eyit-, köy-/göy-, köyne-, kuç-, obrıl-, ör(i) tur-, öt-, sağın-, sın-, şeş-, talbın-, tam-, tayın-, toyla-, üt-/ut-, yel-, yort-, yoyıl- gibi yirmeden fazla fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin önemli kısmının Kazak Türkçesinde aktif olarak yaşadığı, hatta anlam ve kullanım bakımından genişlediği ortaya konmaktadır. Bulgular, Yunus Emre'nin dili ile günümüz Kazak Türkçesi arasında güçlü bir tarihî süreklilik bulunduğunu; arkaik kabul edilen pek çok fiilin Kazakçada korunarak Türk dilinin tarihî katmanlarını günümüze taşıdığını göstermektedir. Böylece çalışma, hem tarihî söz varlığının hem de lehçeler arası ilişkilerin yeniden değerlendirilmesine katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Divan, Ölçünlü Türkçe, Arkaik Kelimeler, Fiiller, Fonosemantik.

Giriş

Dil, canlı bir varlık gibi sürekli değişim ve dönüşüm hâlinindedir. Bu bağlamda toplumların tarihî, kültürel ve teknolojik gelişmeleri, dilde eskiden yaygın olarak kullanılan kelimelerin durumunu da etkiler. Bazı kelimeler, adını taşıdığı nesne ve olguların hayatımızdan tamamen çekilmesiyle birlikte kullanım dışı kalır ve söz varlığından silinir. Bazıları ise hâlen var olan kavramları karşılama adına rağmen yerlerini yeni kelimelere bırakarak unutulur. Bir başka bölümü de ölçünlü dile girmese bile halk arasında veya farklı ağızlarda yaşamaya devam eder. Bilim insanları arasında dilin leksik katmanlarında gerçekleşen bu gelişme ve değişimler üzerine çeşitli tanımlamalar yapmış ve farklı görüşler ortaya koymuştur. Rus dilbiliminde güncelliğini yitirmiş söz varlığını, *istorizm* (< *historicism*) ve *arhaizm* (< *archaism*) olarak iki gruba ayırmaktadır. *İstorizmler*, nesne ve olgularla birlikte kullanım dışı kalmış veya yalnızca edebî eserlerde nadir

*** Bize doğru alıntı yapınız:**

Utebekov S. Yunus Emre Divanı'ndaki Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Kullanılmayan Bazı Fiillerin Kazakçadaki Görünümü: Fonetik Ve Semantik Bir Değerlendirme // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2(2). – B. 19-38. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.345>

***Cite us correctly:**

Utebekov S. Yunus Emre Divanı'ndaki Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Kullanılmayan Bazı Fiillerin Kazakçadaki Görünümü: Fonetik Ve Semantik Bir Değerlendirme [The Reflection of Certain Verbs from Yunus Emre's Divan in the Kazakh Language that Are Not Used in Contemporary Literary Turkish: A Phonetic and Semantic Analysis] // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2(2). – B. 19-38. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.345>

Makalenin alındığı tarih 05.12.2025 / Yayın tarihi 30.06.2026

olarak kullanılan “tarihî kelimeler”dir. *Arhaizmler*, anlamı günümüzde geçerli olan bir kavramı karşılamaına rağmen, yerini başka bir kelimeye bırakarak ölçünlü dilde kullanım dışı kalmış eski / arkaik kelimelerdir [1, s. 152-s. 153], [2, s. 61]. Bunun yanı sıra Kazak dilbilimci Ämedi Hasenov “ağızlarda yaşayan arkaik unsurları” tanımlamak üzere *diyalektlik arhaizm* (< *dialectal archaism*) kavramını kullanmıştır [3, s. 31]. Aslında Hasenov’un sunduğu bu kavram, Fedot Filin’in “arkaik kelimeler ile yazı dilinin söz varlığının dışında kalmış kelimeleri ayırt edebilmeliyiz” [4, s. 39] şeklindeki değerlendirmesiyle örtüşmekte ve ağızlarda yaşayan arkaik unsurların ayrı bir kategori olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Doğan Aksan da “unutulan, ölen sözcükler lehçe ve ağızlarda, daha uzun bir süre yaşamlarını sürdürür” [5, s. 22-23] diyerek ölçünlü dilin dışında kalmış birçok kelimenin lehçe ve ağızlarda korunduğuna dikkat çekmiş ve önemli bir noktaya işaret etmiştir. Ancak burada Doğan Aksan’ın ‘ölen sözcüklerin yaşamlarını sürdürmesi’ ifadesi, bizce anlam bakımından biraz çelişkili görünmektedir. *Arkaik*, *eskicil* ve *eski* terimlerinin dilsel olguyu tam olarak karşılamadığını savunan Ali Akar ise bu dil içi gelişme ve değişimleri ‘söz ölümü’, ‘söz evrimi’ ve ‘söz saklantısı’ olmak üzere üç grup altında sınıflandırmaktadır. İlk grup kullanımdan düşen kelimeleri; ikinci grup ses ve yapı bakımından evrim geçiren kelimeleri; üçüncü grup ise günümüzde yalnızca ağızlarda yaşayan kelimeleri kapsamaktadır. Ali Akar üçüncü gruptaki kelimeyle ilgili olarak “Eski Türkçeden Oğuzcaya Saklantılar” başlıklı makalesinde şu tespiti yapmaktadır: “Dillerde kimi kelimelerin eski formları belli bölgelerde, ağızlarda veya metinlerde çeşitli düzeylerde korunurlar. Bunlar genel dilde bilinmezler; yalnızca saklanma düzeyindeki (bölge, ağız) dil kullanıcıları tarafında bilinir” [6, s. 27]. Bu kavramı daha belirgenleştirmek üzere “Batı Anadolu Ağızlarında Eski Türkçe Bir Saklantı: öngörü” başlıklı makalesinde, bu olguyu dilbilim terimi hâline getirmeye yönelik şöyle açıklamaktadır. “Ağızların doğal değişme sürecinde, yazı dilinde ve bazı ağızlarda unutulmuş yahut kullanım alanı daralan kimi dil yapıları (ses, ek ve sözcük düzeyinde) belli ağızlarda korunur, saklanır. İşte bu dili olayını *saklantı* terimiyle karşılıyoruz” [7, s. 152]. Yani; Hasenov ile Akar’ın arkaik kelimelere bu şekilde yaklaşımları, ölçünlü dilde yer almayan ancak bölge ve ağızlarda ya da sözlü kültürde hâlen varlığını sürdüren kelimelerin incelenmesine yol açarak, dilin tarihî gelişimini daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar. Bu yaklaşıma göre bazı dil yapılarını arkaik olarak nitelendirmede sadece yazı dilinin söz varlığını incelemek yeterli değildir; halk dili veya ağızların söz varlığı da dikkate alınması gerekmektedir.

Araştırma Yöntemleri ve Materyalleri

Eski Anadolu Türkçesinde eser veren diğer sanatçılarda olduğu gibi, Yunus Emre’nin dilinde de Doğu Türkçesinin izlerini taşıyan pek çok unsur bulunmaktadır. Efrasiyap Gemalmaz, bununla ilgili olarak Yunus Emre eserlerinin dilinin ölçünlü Türkiye Türkçesine yakın olduğunu, ancak bu şiirlerde Eski Anadolu, Azerbaycan, Türkmen, ayrıca Eski Türkçe, özellikle Karahanlı (yani genel olarak Doğu Türkçesi) Türkçelerine özgü unsurların sıkça kullanıldığını vurgulamaktadır [8, s. 2]. Ali Akar da Yunus’un söz dağarcığında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler yoğun olarak kullanılsa da Uygur ve Karahanlı döneminin hatırası olan eski kelimelerin de sıkça geçtiğini, bu kelimelerin “eski ile yeni, Asya ile Anadolu’yu” birbirine bağladığını kaydetmiştir [9, s. 61].

Yunus Emre’nin eserlerindeki arkaik unsurlar ile Doğu Türkçesine özgü özelliklerine ilk dikkat çeken araştırmacı Fuat Köprülü’dür. Ona göre “Yunus’un lisânı, başka o devir Anadolu eserleri gibi, biraz archaic olmakla beraber, sâf Anadolu Türkçesi’dir” [10, s. 292]. Köprülü, özellikle Yunus Emre’nin kullandığı sâf Anadolu Türkçesinin esasını oluşturan Oğuz Türkçesi üzerinde, Doğu Türkçesinin önemli temsilcilerinden Ahmet Yesevî’nin büyük etkisi bulunduğunu vurgulamıştır [10, s. 126-145]. Daha sonra bu konu, Gölpınarlı’nın “Yunus Emre’de Öz Türkçe Kelimeler” [11], Masala’nın “Yunus Emre’de İnsan Sevgisi” [12], Caferoğlu’nun “Yunus Emre’de Arkaik Unsurlar” [13], Özgür’ün “Yunus Emre’nin Kullandığı Farklı İki Türkçe” [14], Ali Akar’ın “Türkiye Türkçesinin Kuruluşu ve Yunus Emre” [9], “Eski Türkçeden Oğuzcaya Saklantılar” [6], Akdemir’in “Yunus Emre’de Kelime Kadrosu” [15] başlıklı makaleleri, Behçet Dede’nin “Yunus Emre’nin Eserlerinin Tahlili” [16], Mustafa Tatçı’nın “Yûnus Emre Dîvânı” [17] adlı doktora

tezlerinde ele alınmıştır. Bahsi geçen çalışmalarda, Yunus Emre'nin dili, söz varlığı, üslubu, arkaik unsurları ve Türkçenin tarihî gelişimindeki yeri farklı yönleriyle incelenerek alandaki önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlanmıştır.

Bunun yanı sıra Derya Datlı'nın 2013 yılında yayımlanan "Risaletü'n-Nushiye'deki Arkaik Kelimelerin Tespiti ve Kelime Türlerine Göre Sınıflandırılması" başlıklı makalesinde Risaletü'n-Nushiye'deki 144 arkaik kökün listesini sunmaktadır [18]. Aynı yıl yayımlanan Ali Cin ile Vasif Babacan'ın "Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiye'si ve Divan'ı Üzerine Yeni Bir İnceleme" başlıklı makalesinde YED'in Fatih nüshasındaki 3502 madde başından oluşan söz varlığından arkaik olarak tanımladığı 300'e yakın kelimeyi DLT'deki kullanımlarıyla karşılaştırmıştır [19].

Abdullayef'in "Yunus Emre ve Azerbaycan Dili" [20], Yıldırım ile Aghatabai'n "Yunus Emre'nin Söz Hazinesinde Türkmen Türkçesinin Yansımaları" [21], Şerubay Kurmanbaiulu ile Marlen Adilov'un "Abay, Yunus Emre ve Ahmet Yesevi'nin Dilindeki Türk Lehçeleri Arası Dilsel Özellikler" [22] başlıklı makalelerinde Yunus Emre'nin eserlerinde geçen Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde yer almayan bazı kelimelerin Azerbaycan, Türkmen ve Kazak Türkçesinde kullanımları üzerinde inceleme yapılmaktadır. Özellikle Şerubay Kurmanbaiulu ile Marlen Adilov'un çalışmasında "Türk Dünyasının Ulu Şairi, Yunus Emre'nin Dilinde Bugünkü Oğuz Türkçesine Özgü Olmayan Bazı Kelimeler" şeklindeki alt başlıkta Yunus Emre dilindeki *ağ-*, *ağu*, *bağır*, *çeri*, *dirlik*, *düğel*, *em*, *geñ*, *kezek*, *koduk*, *ogrı*, *öz*, *sagınç*, *sınık*, *sin*, *süngük*, *şeş-*, *toyla-*, *ur-*, *ut-*, *yort-*, *yu-* gibi bazı kelimeler üzerinde durmaktadır [22, s. 328]. Buradaki 'Bugünkü Oğuz Türkçesine Özgü Olmayan' ifadesi aslında oldukça geniş ve kapsayıcıdır; bu nedenle tartışmaya açıktır. Çünkü bu kelimelerin çoğu, Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde yer almasa da Oğuzcanın diğer lehçeleri ve Anadolu ağızlarında günümüze kadar kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Erzurum türküsünün "Elim yardan gözüm yoldan üzüldü // Ağam nerden aşar yolu yaylanın" [23, s.85] dörtlüklerinde geçen ve "ayrılmak" anlamını taşıyan *üzül-* fiili, Azerbaycan Türkçesinde eski anlamını korumaktadır [24, s. 696]. Buna karşılık Türkiye Türkçesinde bu fiil "üzme işine konu olmak, üzüntü duymak, kaygılanmak" anlamlarını kazanmıştır [25, s. 2070]. Benzer şekilde, Yunus Emre'nin "Yort iy gönül sen bir zamân âsûde fâriğ hōş yûri / kōrkma kayırma kimseden gūşsa vû gamdan boş yûri" (403/1) dizelerinde geçen *yort-* fiili de Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde yer almamaktadır. Ancak bu fiil, Azerbaycan Türkçesinde "koşmak, dörtnala gitmek" anlamlarıyla günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır.

Bu çerçevede çalışmada iki aşamalı bir yöntem benimsenmiştir. İlk aşamada Yunus Emre Divanı'ndaki ölçünlü Türkiye Türkçesinde yer almayan fiiller belirlenmiş ve bu fiillerin geçtiği beyitler bağlam içinde değerlendirilmiştir. Ardından her fiil, artzamanlı bir yaklaşımla Eski Türkçe, Karhanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi kaynaklarıyla karşılaştırılarak tarihî şekilleri ve anlam gelişimi tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise fiiller, eşzamanlı yöntemle çağdaş Türk lehçeleriyle, özellikle Kazak Türkçesiyle karşılaştırılmıştır. Bu süreçte fiillerin güncel kullanım biçimleri, fonetik özellikleri ve anlam alanları Kazakça sözlükleri üzerinden belirlenmiştir. Bu yaklaşımla Yunus Emre'deki arkaik fiillerin tarihî gelişimi ile günümüz lehçelerindeki karşılıkları birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir.

İnceleme ve Tartışmalar

Oğuz Türkçesi ve Yunus Emre Oğuzcasındaki Fiiller

Anadolu'da Oğuzcanın bağımsız bir dil olarak gelişmesinde bu lehçeye özgü söz varlığı belirleyici bir rol oynamıştır. Aslında bu lehçeyi diğerlerinden ayıran fonetik ve morfolojik özelliklerinin yanında özgün bir söz varlığına sahip olduğunu Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde de görebilmek mümkündür. Yani; sözlükte yer alan birçok sözcüğün Oğuzcaya ait olduğu kaydedilmektedir. *añla-* "anlamak" [26, s. 27], *arka-* "yoklamak, arayıp taramak" [26, s. 34], *aşat-* (Türkler arasında, hakanların ve büyüklerin verdikleri yemekler için, Oğuzlarda ise her durumda) yedirmek [26, s. 43], *atlan-* "ata binmek, atlanmak; bir şeyin üzerine çıkmak" [26, s. 49], *ayıt-* "sormak" [26, s. 55], *bakır-* "bağırmaq" [26, s. 63], *buyur-* "buyurmak, emretmek" [26, s. 121], *çat-* "kuzuyu koyuna katmak" [26, s. 137], *it-* "itmek" [26, s. 240], *kar-* "bir şeyi bir şeyle karıştırmak;

katmak” [26, s. 265], *kartur*- “kardırmak, karıştırmak” [26, s. 275], *kaytar*- “yöneltisinden döndürmek, çevirmek” [26, s. 286], *küs*- “küsmek” [26, s. 401], *sawaş*- “savaşmak, çarpışmak” [26, s. 499], *sor*- “aramak, sormak” [26, s. 530], *tak*- “takmak” [26, s. 562], *tön*- “dönmek” [26, s. 645], *töle*- yavrulmak, kuzulmak [26, s. 645], *us*- “sanmak” [26, s. 699], *usla*- “anlamak; hayrı şerden ayırt etmek” [26, s. 701], *utan*- “utanmak” [26, s. 701] vb. Fakat birçok yerinde Oğuzca ile Kıpçakçayı birlikte vererek, bu iki önemli lehçenin söz varlığında, diğer yirmi Türk boyundan ayıran büyük ölçüde ortaklık bulunduğunu açıkça ortaya koyan bu sözlüğün ilk sayfasında anlattığı gibi: “Eğer Kıpçakça bir sözü bir Türkmen söylerse bundan, bu söz Kıpçakça değildir sonucuna varılamaz. Çünkü pek çok sözü Türkmenlerle Kıpçakların aynı şekilde kullandıkları bir vakıadır” [27, s. XXXVI]. Bu da Oğuz ve Kıpçak lehçelerini dilbilimsel açıdan kesin bir çizgilerle ayırmak imkânsız olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkçenin diğer dönem ve lehçelerine ait metinlerde de DLT’de Oğuzca kayıtlı olarak verilen bu örneklerin hepsi geçmektedir. Aynı şekilde Oğuzcanın modern dönemdeki temsilcilerinden olan Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bu fiillerin çoğu bazı ses ve anlam değişimleriyle Kazak Türkçesinde de kullanılmaktadır. Hatta aksine ölçünlü Türkiye Türkçesinde yer almayan *aşa(t)*- [26, s. 43], *ayıt*- [26, s. 55], *kaytar*- [26, s. 286], *töle*- [26, s. 645] gibi bazı fiillerin Kazak Türkçesinin söz varlığında aktif olarak kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu’da ise Oğuzcanın eskiden beri gelişmekte olan söz varlığı daha da zenginleşip çeşitlenmesiyle, fiillerin de hem sayıca hem de anlam bakımından önemli gelişmeler göstermeye başladığı görülmektedir. Ancak, Anadolu’da kaleme alınan ilk Türkçe eserlerde, günümüze kadar Doğu Türkçesinde etkin biçimde kullanılan fiillerin sayısının ölçünlü Türkiye Türkçesine göre daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Yani, uzun zaman içerisinde EAT’de kullanılan ortak fiilin bir kısmı tamamen unutulmuş; bir kısmı ise yalnız ağızlarda ve halk dilinde yaşamaya devam etmiştir. Ölçünlü Türkiye Türkçesinin söz varlığının dışında kalan bu fiillerin çoğu Doğu lehçelerinde korunmuştur. Örneğin, Şeyyad Hamza’nın *Yusuf u Zeliha*’sında *bayıt*- “zenginleştirmek” [28, s. 339] ~ Kzk. *bayıt*-; *döy*- “dayanmak, katlanmak” [28, s. 370] ~ Kzk. *töz*-; *eyit*- ~ *eyt*- “demek, söylemek” [28, s. 377, s. 379] ~ Kzk. *ayt*-; *ünde*- “çağırarak, seslenmek” [28, s. 508] ~ Kzk. *ünde*-; *şış*- [28, s. 489] ~ Kzk. *şeş*-; *öt*- “geçmek” [28, s. 329] ~ Kzk. *öt*-; *tañla*- “şaşmak, hayret etmek” [28, 493] ~ Kzk. *tañdan*-; *tarık*- “müteessir olmak, üzelmek” [28, s. 495] ~ Kzk. *tarık*-; *yoy*- “silmek, yok etmek” [28, s. 528] ~ Kzk. *joy*-; *yu*- “yıkamak” [28, s. 528] ~ Kzk. *juw*-; *yügrüş*- “koşuşmak” [28, s. 530] ~ Kzk. *jügiris*- gibi ölçünlü Türkiye Türkçesinde yer almayan birçok fiil, Kazak Türkçesinde aktif olarak kullanılmaktadır. Bunun gibi örnekler, erken dönem Osmanlıcasının temsilcilerinden Sehî Bey Divanı’nda bile karşımıza çıkmaktadır. *aylandır*- “dolaştırmak, çevrede gezdirmek” [29, s. 346] ~ Kzk. *aynal*-; *güvle*- “hayvan çiftleşmek istemek” [29, s. 310] ~ Kzk. *küyle*-; *sermen*- “sıvanmak, çemrenmek” [29, s. 240] ~ Kzk. *sermen*-; *sep*- “serpmek, saçmak” [29, s. 280] ~ Kzk. *sep*-; *yalman*- “yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak” [29, s. 100] ~ Kzk. *jalman*- vb.

Yunus Emre’de Geçen Bazı Fillerin Kazak Türkçesindeki Kullanımı

XI. yüzyıl Oğuz Türkçesi ile Kıpçak Türkçesi arasındaki yoğun ortaklıkların neredeyse tamamına, Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan eserlerde rastlanmaktadır. İki lehçenin tarihî süreçteki yakın etkileşimi, Anadolu’nun diğer sanatçılarındaki olduğu gibi Yunus Emre’nin dilinde de açıkça göze çarpmaktadır. Bu etkilişimin izlerini, bu iki lehçenin modern temcileri arasında da görmek mümkündür. Bağımsız olarak gelişen lehçelerin ölçünlü dillerinin söz varlığında önemli farklılıklar bulunsun da, Yunus Emre gibi sanatçıların dilindeki bazı dil birimleri, halk dilinde korunarak iki lehçe arasındaki derin sürekliliğin günümüze kadar ulaşmasına aracılık etmiştir. Örneğin, *bay* “zengin, mîr, emîr” (31/10; 95/18), *bayağı* “eski, önceki, eskisi gibi” (394/12), *dün* “gece” (148/10), *geñ* “geniş, büyük” (111/2), *emcek* “meme, emzik” (152/10), *karak* “göz bebeği” (159/8), *karğu* “mızrak” (82/14), *kezek* “sıra, nöbet” (198/1), *koduk* “eşek yavrusu, sıpa” (207/9), *nişe* “niçin, nasıl” [17, 1205], *sak* “uyanık, çabuk duyan, ihtiyatlı, rahat, emin” (239/11), *sünük* “kemik” (22/4; 9/6), *tañ* “hayret” (7/8), *tuman* “sis” (108/8), *tütün* ~ *dütün* “duman” (207/9; 294/10), *yağı* “düşman” (412/22), *yazı* “yaban, kır, ova” [17, 1226], *yumış* “iş, görev”

(223/2) gibi ölçünlü Tükiye Türkçesine göre ağızsal veya arkaik kabul edilen birçok kelimenin, Kazak Türkçesinin söz varlığında günümüzde de etkin bir şekilde kullanılması, iki lehçe arasındaki tarihî sürekliliğin somut bir göstergesidir (*bay, bayağı, tün, keñ, emşek, karak, karu, kezek, kodık, neşe, sak, süyek, tañ, tuman, tütin, jav, jazık, jumıs* vb.). Bunun yanı sıra, Yunus Emre *Divan*’ından tespit edilen yirmiden fazla fiil de, ölçünlü Tükiye Türkçesinin söz varlığında yer almasa da Anadolu ağızlarında korunarak, Kazak Türkçesiyle olan ortaklığın daha derin ve köklü olduğunu ortaya koymada önemli bir kanıt niteliği taşımaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, söz konusu yirmi üç fiilin anlam, yapı ve köken bakımından daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi hedeflenmektedir.

balkı-

EAT’ın diğer metinlerinde tanıklayamayadığımız *balkı-* fiili, YED’de 2 yerde geçmektedir.

Görse yüzün nûrının *balkıduğunu* gelüp / Ayuñ on dördi gicesi senden sebâk itmeye (3/7)

Evvel Âdem yaratdı sonra peygamberleri / Âhîr Muhammed nûrı *balkıdı* içümüzden (233/12)

Anladığımız kadarıyla bu fiil, beyitlerde “parlamak, ışıldamak” anlamına gelmektedir. Fiil, Eski Kıpçak [30, s.127] metinlerinde aynı anlamla karşımıza çıkmaktadır. Anadolu ağızlarında esas anlamları dışında “şimşek çakmak”, “su halka şeklinde dalgalanmak”, “organ kesik kesik ağrımak, sancımak”, “çürümek”, “meyve olgunlaşmak”, “uykuya yatmak, uyumak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır [25, s.193], [31, s.508]. Kazak Türkçesinde de herhangi bir ses değişimine uğramamış *balkı-* fiili, “erimek, sıvılaşmak, yumuşamak”, “(sert bir nesne) ısı veya farklı maddelerin etkisiyle yumuşak hâl almak” anlamlarını ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra “ay, güneş ve yıldız parlamak, kızarmak”, “güzelleşmek”, “mest olmak” gibi mecazi anlamları da mevcuttur [32, s. 686]. Ses yansımali bir kelimeden türemiş olduğu düşünülen bu fiil, Türkmen Türkçesindeki *balkılda-* “parlamak, parıldamak” [33, s. 46] fiiliyle karşılaştırılabilir.

bayı-

YED’de *bayı-* fiili, 1 yerde geçmektedir.

Benüm gibi bâzîrgân kim sağıncıla bayır / Bir pûla gücüm yitmez Mışır metâ’in çatdum (221/7)

Toplum içerisinde hem sosyal hem ekonomik açıdan nüfuzlu kişiler için kullanılan *bay* isminden türemiş bu fiil, beyitte “zenginleşmek, varlıklı olmak” anlamında kullanılmaktadır. Fiil, Türkçenin çeşitli dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. EUyg. *bayı-* [34, s.36], Krh. *bayu-* [26, s.76], [35, s.17], Hrm. *bayı-* [36, s. 18], Çağ. *bayı-* [37, s. 57], [38, s.408], EKpç. *bayı-* [39, s.26], EAT. *bayı(t)-* [28, s.339] vb. Anadolu’nun bazı ağızlarında da *bayı-* [31, s.579-580] şeklinde rastlanan bu fiil, Türkmen Türkçesinde *baya-* [33, s.130] olarak kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *bayı-* fiili, “zenginleşmek”, “çoğalmak” ve “değeri artmak” ve “anlam zenginliği kazanmak” gibi anlamlara sahiptir [32, s. 608].

döy-

‘Işka *döyemedi* özüm geñsüzin açıldı râzum / Yûnus senüñ iş bu sözün ‘âlemlere destân ola (4/17)

Çoçal-cevşen bu ‘ışk odına *döymez* / Okı câna batar kıatı yalıdır (50/15)

Tatçı, YED’de 14 yerde geçen bu fiilin “dayanmak, tahammül etmek” anlamlarını bildirdiğini belirtmektedir [17, s.1175]. Kaşgarlı Mahmut Sözlüğü’nde “acıkmak”, “soğuktan acıkmak”, “soğuğa maruz kalmak” anlamını taşıyan bu fiilin, Kıpçakça olduğu kaydedilmesine rağmen [26, s. 648], Türkçenin diğer dönemleri ve sahalarına ait metinlerde de karşımıza çıkmaktadır [40, s. 657], [41, s.262]. Fakat YED’deki şekliyle karşılaştırdığımızda bazı ses değişimlerinin olduğu görülmektedir [26, s.648]. Yani; esas şekli *töz-* olan bu fiilin ön /t-/ sesi, YED’de Oğuz Türkçesinin özelliklerine uygun olarak tonlulaşma; son seste de süreklileşme (/z/ > /y/) meydana gelmiştir. Bu *döy-* şekli, Erken Dönem Osmanlı metinlerinden Sehî Bey Divanı’nda [29, 280] ve Anadolu ağızlarında bulunmaktadır [42, s.63]. Eski Kıpçak metinlerinde [39, s. 65, s. 68, s. 283], Modern Azerbaycan [43, s.696], Türkmen [44, s.307] lehçelerinde de *döz-*, *düz-* şekilleri de karşımıza çıkmaktadır ve “dayanmak, katlanmak, sabır ve tahammül göstermek” anlamları dışında

“beklemek, ummak, karşılamak, güvenmek” ve “haksız, olumsuz işlere göz yummak” gibi farklı anlamlara sahiptir [45, s.1498]. Kazak Türkçesinde *töz-* fiilinin gerek anlam gerekse ses bakımından eski şekli korunmuştur [46, s.328].

eyit-

DLT’de, esas Türkçede *ay-* fiili “söylemek”, *ayıt-* ise “sormak” anlamında; fakat Oğuzların kurala uymayarak *ayıt-* fiilini “söylemek, konuşmak” anlamlarında kullandıkları kaydedilmektedir [26, s. 216]. Orhun, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak dönemi metinlerinde *ayıt-* ~ *ayt-* şekillerinde telaffuz edilirken [47, s.295], [48, s.36-37], [36, s.14], [45, s.188], Vámbéry, Çağatay Türkçesinde *ayıt-* ~ *eyit-* “söylemek; telaffuz etmek; konuşmak” [41, s.230-231] şekillerinin olduğunu yazmıştır. Aynı şekilde Eski Anadolu Türkçesinde de aktif olarak kullanılan bu kelimeyi bazıları *ayıt-* [49, s.155], bazıları *eyit-* [50, s.305], [28, s.379] ve bazıları ise *it-* [28, s. 419] şeklinde okumuştur. Tatçı da, YED’de 21 yerde geçen bu kelimeyi, kalınlık-incelik açısından ayırt edebileceğimiz bir ek getirilmemesine rağmen *eyit-* olarak okumayı tercih etmiştir (2/8; 3/2; 11/7; 16/4; 57/3; 64/11; 89/3; 128/1 vb.).

Diliyle ‘ışık diyenler bilmediler ‘ışık neyduğin / Benüm cevâbum sen *eyit* ‘ışka ‘izzet midür bahâ (2/8)

Yâ bildüğün *eyit* yâ bir bilürden işit / Teslîmlik ucını tüt sözi uzatmayalar (57/3)

Anadolu ağızlarında da hem *ayıt-* [51, s. 421] hem de *eyit-* [52, s. 1823] şeklinde kullanılan bu fiil, TS’de de *eyit-* şeklinde verilmiş ve arkaik bir kelime olduğu kaydedilmiştir [25, s. 671]. Fiil, Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde kullanılmamaktayken [43, 181] Türkmen Türkçesinde *aytmak* şeklinde aktiftir [44, s.102]. Diğer modern lehçelerde ise şu şekilde telaffuz edilmektedir. YUyg. *eyt-*, Ttr., Bşk., Özb. ağ. *ayt-*, Çuv. *ıyt-* vb. [53, s.111]. Kazak Türkçesinde sadece ettirgen ekiyle genişlemiş *ayt-* şekli kullanılır ve bu fiil, “demek, konuşmak” ve “sormak” anlamlarını bildirmektedir [54, s.172].

köy- ~ *göy-*

“Yanmak”, “acı çekmek” gibi anlamlarına sahip olan bu fiil, Eski Anadolu Türkçesi dahil olmak üzere Türkçenin çeşitli dönemlerinde yazılan metinlerinde ve modern lehçelerinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde bile *köymek* ~ *küymek* [34, s.118, s.124] örneklerinde gördüğümüz gibi farklı dönemlerde de /ö/ ~ /ü/ nöbetleşmesi meydana gelmiştir. Krh. [26, s. 368], Hrm. [48, s. 264] *köy-*, Çağ. *küy-* [41, s. 332] ~ *köy-* [55, s. 508], EKpç. *küy-* [45, s. 777]. Modern Türk lehçelerindeki kullanımları ise şöyledir: YUyg., Lob., Hak. *köy-*; Krg., Klpk., Nog., Alt. *küy-*; Ttr., Bşk. *küy-*; Krm. *k’uv-*; Özb. *kuy-*, Hal. *ki’ēn-*; YUyg. ağız. *kō-*; Kmk. *güy-*; Yak. *kō:y-* vb. [56, s.88] vb.

YED’de bu fiil sadece 1 yerde geçmektedir.

Bir niçeler tırmuşlar dün-gün nevbet önerler / Bir niçeler *köymezler* öñürdürler rindâne (313/14)

Buna rağmen Tatçı, kitabının sözlük kısmında hem /g-/li [17, s.1182] hem de /k-/li [17, s.1196] şekline yer vermiştir ve “parlamadan içten yanmak, için için yanmak” anlamlarını ifade ettiğini belirtmiştir. Türkmen Türkçesinde *köy-* [44, s. 54] olan bu fiil, Anadolu ağızlarında *güy-*’dür ve bu “yemek fazla pişmekten hafif yanık kokmak” anlamına sahiptir [57, s. 2242]. Türkçe Sözlük’te ise *göy-* olarak kaydetmiş ve “yakmak” [25, s. 786] anlamındaki geçişli bir fiil olduğunu belirtmiştir. Kazak Türkçesinde ise *küy-* fiili, geçişsizdir ve “yanmak” anlamını taşımaktadır. Bunun yanı sıra bir “hastalıktan ateşi yükselmek; hava çok ısımak; sıcaklıktan bitkiler sararmak” gibi gerçek anlamları ve “çok sinirlenmek”, “ıstırap çekmek, kaygılanmak”, “hayal kırıklığına uğramak”, “bir başkası için veya haksız yere suçlanmak, cezalanmak”, “çok aşk olmak” vb. birçok mecazî anlamları bulunmaktadır [58, s. 435].

köyne- ~ *göyün-*

YED’de kullanılan arkaik fiillerden biri de *köyne-* ~ *göyün-*’dür. *küy-* > *göy-* fiilinden türemiş olan bu fiil, YED’de 12 yerde geçmektedir.

Yanar içüm köyner özüm ben ölü(mi) anıcağ / Ölüm endîşesi ne hōş ululara danı(ş)ıcağ (127/1)

‘İşksuzlara göynür özüm anuñçün faş olur râzum / Göricegiz ‘âşıkları kaynar içüm taşum benüm (204/3)

Dilde söylenür haberün hergiz bulunmaz eşerün / Götür yüzünden perdeyi dîdâruna köyüneyin (264/14)

Örneklerden de görüldüğü üzere burada fiilin kökünü kesin biçimde belirlemek kolay değildir. Tatçı çalışmasının sözlük kısmında da *göyünmek* [17, s. 1182] ve *köynemek* olarak iki şekilde verilmiştir [17, s. 1196]. Fiilin bünyesindeki seslerin bazen yer değiştirdiği bazen de ses değişmesine uğradığı örnekler, Türkçenin diğer tarihî dönem metinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Hrm. *küyün-* “yanmak” [36, s. 50], Çağ. *küyen-* “yanmak” [41, s. 333], EKpç. *köynü-* “pişmek, olmak, kemâle ermek”, *köyün-* “yanmak” [39, s.160], EAT. *gön-*, *göyne-*, *göynü-*, *göyin-*, *göyün-* “içi yanmak, kavrulmak” [28, s.396], [59, s.234-235], [60, s.156] vb. Azerbaycan Türkçesinde *göynə-* [43, 696] ve Anadolu ağızlarında da *göynü-*, *göyün-*, *göyne-*, *güynü-* alamorflarıyla karşımıza çıkan bu fiil, “kaygılanmak, dertlenmek”, “katlanmamak, dayanamamak”, “ağlamaktan yorulmak”, “yara çok fazla sızlamak; yana yakıla ağlamak” ve “meyve olgunlaşmak” anlamlarını bildirmektedir [25, s.786], [57, s.2172, s.2173, s.2242]. Kazak Türkçesinde ise *küyin-* fiili “üzülmek, üzüntü duymak, müteessir olmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır [61, s. 455].

kuç-

YED’de insanlar arasındaki davranış ve duyguyu yansıtan önemli fiillerden biri *kuç-* fiili aşağıda verilen beyitlerde gördüğümüz gibi “kucaklamak, sarılmak” anlamlarında kullanılmaktadır.

Halâl ola saña uçmağ uçmağ’da hûriler *kuçmağ* / Kevşer şarâbını içmek tañla seher vaktinde tur (88/16)

Görmez misin topragı hâsları kuçmış yatur / Bizi dahı anuñ tek ala koyına birgün (246/5)

kucakla- (< *kuç-ak-la-*)¹ fiilinin de türemiş olduğu düşünülen bu fiil, Anadolu ağızlarında *koç-*, *kuc-* şekillerinde karşımıza çıkmaktadır ve “kucaklamak” dışında “cinsel ilişkide bulunmak” gibi mecazî anlama da sahiptir [62, s.2895, 2989], [25, s.1194]. Fiilin ünlüsü Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerde de bazen /o/ bazen de /u/ ünlüsüyle yazılmaktadır. EUyg. [34, s.185], Krh. [63, s.209], Hrm. [48, s. 265], [64, s. 151], EKpç. [39, s. 161] *kuç-*; DLT. *koç-* [26, s. 22] vb. EAT’de aktif olarak kullanılan bu fiil, *koç-* [60, s. 190] ~ *koc-* [28, s. 441] vb. şeklindedir. Kazak Türkçesinde ünlüsü daha açık bir /u/ ile telaffuz edilen *kuş-* fiilinin son sesindeki /-ç/ ünsüzü lehçenin ses sistemine uygun olarak /-ş/ ünsüzüne dönüşmüştür. Fiil, “kucaklamak, kucağına çekmek” gibi esas anlamının yanında “evlenmek, birini eş olarak almak” [61, s. 461] gibi mecazî anlamlarda kullanılmaktadır.

obır-

Türkçe *oprı* ~ *obur* “oyuk, çukur, dere, vadi” [26, s. 440], [63, s. 14] isiminden türemiş olduğu düşünülen *obır-* fiili, bazı metinlerde “yırtmak, parçalamak, yıpranmak” anlamlarında kullanılan *opra-* [36, s.52] ~ *opra-* ~ *upra-* [41, s. 216] fiilinin edilgenlik ekiyle genişletilmiş şeklidir. Eski Kıpçak Türkçesinde de *obırul-* “[toprak ya da tepe] çökmek, oyulmak, göçmek” [39, s. 203] anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. YED’de aynı anlamla 2 yerde geçmektedir.

Beş qarış bez durur tonum ilan-çıyan yiye tenüm / Yıl geçe obırıla sinüm unıdılup kalam birgün (241/8)

Günler geçe yıl çevrile üstüme sinlem obırıla / Ten çüriye toprak ola tozam hey dost diyü (291/11)

Sevortyan, TTrk. “yarmak, kesmek, parçalamak, kırmak, sökmek, koparmak; atılım yapmak, sıçrama yapmak”, Kzk. “ayrılmak, kopmak”, Özb. “dibe düşmek, batmak”, YUyg. “devirmek”, Krg. “paramparça etmek, darmadağın etmek” [53, s. 466] anlamlarında kullanılan *opur-* ~ *opır-* fiiline dair malumat vermektedir. Bildiğimiz üzere ölçünlü Türkiye Türkçesinde yer almayan bu

¹ İbni-Mühennâ Lûgati’nde *kuçakla-* (Battal, 1997: 47)

fiilin *obrul-*, *obrula-*, *oburala-*, *oyrul-* “yer kaymak, çökmek”, “yer çöküp koni biçiminde çukurlaşmak” [65, s. 3261] alamorfları Anadolu ağızlarında günümüzde de yaşamaktadır.

Kazak Türkçesinde *opırıl-* fiili “koparılmak, parçalanmak” anlamıyla günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır.

öri tur- ~ *örü tur-*

Ölçünlü Türkiye Türkçesinin söz varlığında yer almayan *ör-* fiili, YED’de 4 yerde geçmektedir. Türkçenin değişik dönemlerdeki metinlerde genellikle yardımcı fiillerle birlikte gelen bu fiil, YED’de de *tur-* yardımcı fiiliyle kullanılmaktadır. Bunun için bazen {+i-}, bazen de {+ü-} zarf-fiil ekine başvurulmaktadır (2 yerde *öri tur-*, 2 yerde *örü tur-*).

Resûl girdi içerü yârenler *turdı örü* / ‘Âşıklar dîdâr gördi visâlin dervîşlerün (149/11)

Çün cân gevdeye irdi ahsurdı *öri turdı* / El götürüp ol demde Haqq’a şükür eyledi (355/11)

Nûr baña ‘îsâ oldı erenler du‘â kıldı / Niçe kezin toprakdan ben *öri turup* geldüm (217/11)

Beyitlerde *ör-* fiili, *tur-* yardımcı fiiliyle birlikte Türkçenin diğer dönemlerine ait metinlerdekilere benzer olarak “ayağa kalkmak” anlamı bildirmektedir. ET. “baş kaldırmak, isyan etmek” [47, s. 487], DLT. “belirmek; çıkmak, kopmak; yükselmek (bulut)” [26, s. 462], Hrm. “ayağa kalkmak, kalkmak; yükselmek” [48, s.339], [64, s.167], EKpç. “ayağa kalkmak” [39, s. 211-212], Çağ. *ör-* “ayağa kalmak” [41, s. 219], EAT. “iki ayak üstünde durmak” [28, s. 469], EOD. [29, s. 12]. Kemal Eraslan, Eski Uygurcada *ör-* fiili, ona bağlanan fiile göre çeşitli anlamlar bildirdiğini kaydetmektedir. *öre tüket-* “büyütmek”, *örü kötür-* “yükseltmek, yukarı kaldırmak”, *örü tart-* “yukarı kaldırmak”, *örü tik-* “yükseğe dikmek”, *örü tur-* “ayağa kalkmak” vb. [38, s.596]. Bunun gibi örnekler, NF’de de rastlanmaktadır. *öre / örü kop-*, *öre / örü tur-*, *örü kal-* [48, s. 339].

Anadolu’nun bazı ağızlarında bu bir zarf olarak *örü* “ayakta durma; dik, düşey” şeklinde kullanılmaktadır [65, s. 3350]. Kazak Türkçesinin izahlı lügatinde de *ör-* ve *öre* şeklinde iki madde yer almaktadır. 1) *ör-* fiili “(sürü halindeki ev hayvanları) otlağa çıkmak”, “uyanmak, kalkmak”, “her yeri kaplamak” [66, s. 187]; 2) *öre* zarfı “telaşa kapılarak; hepsi birlikte” [66, s. 190] anlamlarına sahiptir. Bununla birlikte *öre* maddesine ilişkin *öre tur-*, *öre türegel-* (< *tura kel-*) birleşik fiillerine yer verilmiştir. Bu birleşik fiil “oturanların hepsi birlikte ve bir anda ayağa kalkmak” anlamında kullanılmaktadır [66, s. 190].

öt-

Türkiye Türkçesindeki *öte*, *ötürü*, *ötelemek* gibi sözcüklerin kökünde bulunan *öt-* fiili, YED’de 2 yerde geçmektedir.

Bu devrândan *öte* gör kervân gitdi yite gör / Korku var sağda solda kayıkmadın giderler (39/11)

Severem ben seni cândan içerü / Yolum *ötmez* bu erkândan içerü (290/2)

Beyitlerde anladığımız üzere bu fiil, “geçmek, girmek”, “dünyadan geçmek”, “zamanı geçmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Fiile Türkçenin çeşitli dönemlerinde “geçmek”, “girmek” gibi esas anlamları dışında EUyg. “keskin olmak; zail olmak, geçmek” [34, s. 155], DLT. “bir şeye geçmek, delmek; boşalmak, sürmek” [26, s. 467], EKpç. “delip geçmek; yüreğine işlemek” [45, s. 1102], Çağ. “zaman geçirmek; delmek, sivrilmek; vazgeçmek, bırakmak” [41, s. 217], EAT. “aşmak” [28, s. 469] gibi çeşitli mecazî anlamlar da yüklenmiştir.

DS’de Anadolu’nun çeşitli ağızlarına ait *öt-*, *õt-* şeklinde 7 fiile yer verilmiştir. Bunlardan bizim bahsettiğimiz fiilin “ölmek” anlamında kullanılan *öt-* fiiliyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir [65, s. 3358]. Fiilin bu anlamı YED’dekiyle örtüşmektedir. Kazak Türkçesinin sözlüğünde de *öt-* fiilinin esas anlamları dışında “başka bir ülkenin vatandaşlığını kabul etmek”, “(toplum, parti, örgüt vb.) üye olmak”, “gerçekleşmek”, “düzenlenmek”, “bir süre yaşamak”, “bitmek, tükenmek”, “satılmak, satın alınmak” ve “dünyadan geçmek” gibi birçok manası olduğu kaydedilmektedir [66, s. 236].

sağın-

Tatçı çalışmasının sözlüğünde *sağın-* “düşünmek, mülâhaza etmek, sanmak” [17, s. 1210] fiili yer alsa da, YED’den fiil şeklinde bir örnek tespit edilmedi. Fakat bu fiilden türemiş olan *sağınç* ismi, 7 yerde geçmektedir.

İy ehl olan eydün baña ben niçesi dolanayım / Ne dürlü tedbîr ideyüm yâ niçe sağınç sanayım (216/2)

Geçdüm bitmez sağınçdan usandum yaz u kışdan / Bostânlar başın buldum bostânım yağmâ olsun (271/11)

ET’de *sağın-* fiili, “endişelenmek, kaygılanmak; düşünmek”, “yas tutmak” [47, s. 307; Şirin, 2016: 738] gibi hem kılış hem de duygu fiili olarak kullanılmıştır. ET’den sonraki dönemlerde de *sağın-* ~ *sağın-* ~ *sahın-* gibi bazı ses değişimlerine uğrayan bu fiil, eski anlamlarını korumakla beraber “plan kurmak” [34, s. 194], “sanmak, zannetmek” [26, s. 484], [63, s. 199], [64, s.171], [48, 358], “oranlamak” [38, s.57], “değerlendirmek, yargılamak”, “görüş, fikir sahibi olmak”, “hatırlamak, anımsamak” [43, s. 293], “hatırlamak; bir şeyi kasedetmek, inanmak, demek; özlemek” [39, s.222, s.224], [45, s.1208] gibi değişik anlamlar kazanmıştır. Dolayısıyla bu fiilden türemiş olan *sağınç* ~ *sağınç* ismine de çeşitli dönem ve metinlerde farklı anlamlar yüklenmiştir. Sızdıqova, Kazak ozanlarından Bukar Jıray’ın şiirlerinde “düşünmek” anlamında bir *sağın-* fiilinin geçtiğini belirtmiştir. Ona göre bu fiil, Modern Kazak Türkçesindeki “arayıp durmak, özlemek, hasret çekmek” anlamında kullanılan *sağın-* fiiliyle aynı değildir. Örnek: *Basına munşa kötergen / Jurtıña javlık sağınba* [67, 128]. Ancak “hasret çekmek, özlemek” eyleminin, “bir şey ya da biri hakkında sürekli düşünmek; kara kara düşünmek” eylemiyle olan anlam ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, bu iki fiilin birbirinden çok uzak olmadığı sonucuna varılabilir. Bu bağlamda, YED ile Kazak Türkçesinde söz konusu fiilin iç sesinde, iki ünlü arasında kalan /-k-/ ünsüzünün /-ğ-/’ye dönüşmesiyle ötümlüleşme olayı meydana gelmiştir.

sın-

TS’de halk diline ait olduğu kaydedilen *sın-* fiili, Anadolu ağızlarında “kırılmak, parçalanmak, bozulmak”, “yenilmek, bozguna uğramak” anlamlarında kullanılmaktadır [25, s. 1755], [68, s.3612]. *sı-* “kırmak; ele geçirmek, fethetmek; dileğini kabul etmemek, bir istek veya ricayı yerine getirmemek” [47, 307], [69, s. 510], [64, s. 175] fiilinden türemiş bu fiil, ET’den bu yana farklı dönemlerde kullanılmaktadır. *sın-* ET. “kırmak”, “kırılmak, parçalanmak; bozulmak, incimek” [47, s. 308], EUyg. [34, s. 204], DLT’de [26, s. 515], Hrm [48, s. 373], [64, s.175], [36, s.62], EKpç. [45, s. 1276], Çağ. [41, s.293]. EAT’de *sı-* ~ *şı-* “dinlememek, reddetmek, kabul etmemek” [28, s. 480], *şın-* “kırılmak, parçalanmak, kopmak; zayıf düşmek, âciz kalmak” [28, s.481], [50, 429] olarak ikisi de karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde *sın-* fiili, YED’de de 5 yerde geçmektedir.

Göñül *sındı* buludı hem Haqq’a yakınıdı / Yiñe dikerem diyü bütünü yırtmayalar (57/7)

Sanıl yârûñ göñlin sırçadur sımayasın / Sırça *sınduğdan* girü bütün olası degül (158/8)

Bu fiilden türemiş olan *sınuğ* “kırık, çıkık” ismi ise 3 yerde karşımıza çıkmaktadır.

Ben garîbüñ hâtırını sormağa geldi şol sanem / Düzdü göñül *sınuğını* hâtır ziyâret eyledi (392/8)

Bu fiil, Kazak Türkçesinde *sın-* “kırılmak, arızalanmak, parçalanmak”, “cesaret, umut, onur azalmak, yok olmak”, “soğuk, rüzgâr vb. eski gücü kalmamak” anlamında aktif şekilde kullanılmaktadır [15, 509]. Bununla birlikte “incinmek, kırılmak” anlamındaki *göñül sın-* (57/7) deyiimi, Kazak Türkçesinde de kullanılması dikkat çekmektedir. *köñili sın-* [58, s. 509].

şes-

YED’de *şes-* fiili 2 yerde geçmektedir.

Götürdiler bunda üşüp indürdiler anda *şesüp* / Toprağum örterler eşüp Allâh saña sundum elüm (184/30)

Çün cenâzeden *şesdiler* üstüme toprak eşdiler / Hep koyubanı kaçdılar Allâh saña sundum elüm (184/41)

Tatçı, bu fiillerin “çözmek, ayrılmak, başını koparmak” [17, s.1216] anlamını bildirdiğini kaydetmiştir. Fiil, ET başta olmak üzere Türkçenin çeşitli dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. EUyg. *şes(i)l-* [34, s.217], DLT. *şes-* ~ *şes-* [26, s. 507], Hrm. *şes-* [64, s. 181], *yeş-* [64, s.207], DH. *şec-* [70, s.352], EKpç. *şes-* ~ *şis-* ~ *şes-* [39, s.252-253], Çağ. *çes-* [41, s.284] ~ *yeş-* [41, s.356], EAT. *şes-* ~ *şis-* ~ *çes-* [28, s.359] vb. Burada çeşitli dönemler içerisinde bu fiilde ön seste /ş-/ > /s-/ ~ /ç-/ , iç seste /-e-/ > /-i-/ , son seste /-ş-/ > /-ç-/ ünsüzüne dönüşmesi gibi bazı ses hadiselerinin meydana geldiği görülmektedir.

Kazak Türkçesinde bu fiil, ses bakımından YED’deki şekliyle aynı olup *şes-* olarak telaffuz edilmekte ve bu fiil “(düğüm) çözmek”, “soymak, soyunmak, çıkarmak”, “karara bağlamak” [56, s.354] vb. anlamlara sahiptir.

talbın-

Ses taklidi kelimedenden türediği düşünülen bu fiil, DLT’de *talpın-* ~ *talbın-* şekillerinde geçmektedir. Kaşgarlı, bu fiilin “(kuş) çırpınmak” anlamında kullanıldığını kaydetmiştir [26, s.565]. Türkçe metinlere baktığımızda bu fiilin Eski Kıpçakçada *talıby-* “çırpınmak” [39, s.259], *talapın-* “ağır ağır hareket etmek” [39, s. 259] alamorflarının da bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra *talpın-* fiili, EKpç. “yavaş yavaş hareket etmek” [39, s. 260], Çağ. “öfkelenmek, sinirlenmek”, “çabalanmak; saldırmak” [41, s. 256] gibi hem bedensel hareket hem duygu fiili olarak kullanılmıştır. YED’de bu fiili 1 yerde geçmektedir.

Çün deñize garķ oldun boğazuna geldi su / Delü bigi *talbınma* iy bî-çâre batdun tut (18/14)

Bu fiil, beyitlerde Tatçı’nın belirttiği gibi “sıçramak, çırpınmak” [17, s. 1217] anlamlarını taşımaktadır. Anadolu ağızlarında bu fiilin ön sesindeki tonsuz /t-/ ünlüsünün /d-/leşmiş *dalaby-*, *dalby-*, *dalbın-*, *dallan-*, *delebi-* gibi birkaç biçimi bulunmaktadır [71, s.1340]. Kazak Türkçesinde ise *talpın-* olarak bu fiil, “hareket etmek, çırpınmak, hamle yapmak”, “bir amaca ulaşmak üzere çalışıp çabalamak” [58, s.669] anlamlarında kullanılmaktadır.

tam-

Damlamak fiiliyle hem anlam hem de kök açısından özdeş olan olan bu fiil, YED’de 4 yerde kullanılmıştır (263/6; 335/37; 373/14; 396/13).

Toğaldan bağrumı toğradı gurbet / Sızar *tamar* ciger kanı tamardan (263/6)

‘Işk yağmuru tamlası gönül göğinden *tamar* / Sevgü yili götürür yağmuru ayaz ile (335/37)

Fiil, Türkçenin çeşitli dönemlerine ait metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. DLT. [26, s. 566], NF. [48, s. 401], İML. [36, s.68], EKpç. [39, s. 260], Çağ. [41, s. 256], EAT. [72, s. 93], [59, s. 297], EDO. [29, s. 91] vb. Fiilin ön sesindeki /t-/ Eski Kıpçakçanın bazı metinlerinde tonlulaşmıştır [39, s. 55]. *dam-* şeklinde Anadolu’nun bazı ağızlarında da karşımıza çıkmaktadır [39, s. 1354].

Kazak Türkçesinde ise *tam-* fiili, “(sıvı madde) sızarak, uzanayıp ve kesik kesik akıp düşmek” anlamıyla bugünde aktif kullanım alanına sahiptir [58, s. 674].

tayın-

YED’de 1 yerde tespit ettiğimiz bu fiil, Eski Türkçedeki *tay-* fiilinden türemiştir. Bu fiil, Tatçı’nın belirttiği gibi “kaymak, sürçmek” anlamını taşımaktadır [17, s.1219].

Zinhâr virmegil gönül dünyâ pâyına birgün / Dünyâyâ gönül viren düşe *tayına* birgün (246/2)

tay- fiili, esas anlamıyla ve “sapmak; yön değiştirmek” gibi mecazî anlamlarıyla EUyg. [34, s. 229], Krh. *tay-* [26, s. 589], Çağ. [41, s.258] dönemine ait metinlerde karşımıza çıkmaktadır. *tayın-* olarak ise EKpç. [39, s.266], EAT. [50, s. 446] dönemlerine ait metinlerde görülmektedir. *Mukademet’ül Edeb*’de ise bu fiillerde ön ses tonsuzu tonsuzlaşması meydana gelmektedir. *day-*, *dayın-* [33, s.113].

Kazak Türkçesinde bu fiilin, *tay-* ve *tayğana-* şekilleri kullanılmaktadır. Sözlükte buna “ayağı, tekerleği kaymak, aniden hareket etmek” , “kaçıp gitmek, yolunu değiştirmek” gibi anlamlar verilmektedir [58, s.617]. *tayın-* fiili ise “cesareti kırılmak, korkmak” anlamını bildirmektedir [56, s.629].

toyla-

ET'den beri kullanılagelen *toy* “ziyafet” [34, s. 248] isminden türemiş olan bu fiil, YED'de 4 yerde geçmektedir.

Gör Muhammed neyledi gökleri seyreyledi / Ümmetini *toyladı* ‘arşa henüz varıcağ (134/16)

Bir toyı *toylamak* gerek bir soyı soylamak gerek / Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola (327/11)

YED'de *toyla-* fiili, “ziyafet çekmek, yedirip içirmek” anlamlarında kullanılmaktadır. Türkçenin çeşitli dönemlerinde bu fiil, “kutlamak, ağırlamak, ziyafet vermek” anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Çağ. [41, s.267], EAT. [28, s.499], EDO. [42, s. 77] vb. Türkiye Türkçesinde arkaik olarak kaydedilen *toy*, *toyla-* kelimeleri [25, s.1998] Anadolu'nun bazı ağızlarında ön ses tonlulaşması meydana gelmiştir [71, 1568].

Kazak Türkçesinde ise *toyla-* fiili “düğün yapmak, kutlamak” gibi anlamda aktif olarak kullanılmaktadır [46, s. 211].

üt- ~ ut-

YED'de 5 yerde geçen bu fiil, “kazanmak, yenmek” anlamlarında kullanılmaktadır.

Öyle idüpdür ol beni seçemezsem dünden günü / Alsun teni *utsun* cânı çoñ ben ana aldanayım (216/6)

Sen fañhsün ben fañr saña tañumuz yokdur / İhlâsıla gelürsen bizden nesne ütersin (248/20)

Tatçı, bu fiili Anadolu ağızlarında olduğu gibi bazen *üt-* bazen de *ut-* olarak okumuştur. Ancak TS'de *üt-* fiili [25, s. 2067], ağızlara ait bir morfem olarak; *ut-* [25, s. 2040] fiilini ise arkaik bir kelime olarak değerlendirmiştir.

Ali Akar'a göre ET. başta olmak üzere Türkçenin çeşitli dönemlerinde *ut-* olarak kullanılan bu fiil, *u-* “muktedir olmak, gücü yetmek” [73, s. 271] fiilinden türemiştir. *ut-*, “yenmek, oyunda, kumarda kazanmak, mağlup etmek” ve mecazî olarak “boyun eğdirmek, kontrol altına almak” gibi anlamlar taşımaktadır. EUyg. [34, s. 268], DLT. [26, s. 701], Hrm. [36, s. 81], EKpç. [39, s. 294], Çağ. [41, s. 353] vb.

ut- fiili, Kazak Türkçesinde de aktif olarak kullanılmaktadır. Bu fiil, *jeñ-* “kazanmak, yenmek” fiiliyle eş anlamlıdır [46, s. 766].

yel-

YED'de *yel-* fiili, 2 yerde geçmektedir.

Okıdum bildüm dime çok tâ'at kıldum dime /Eri Hağ bilmezisen ‘abes yire *yelmekdür* (91/6)

Küfür okın atarken imânun urma sağın / *Yelüp* sıyasın güçin sebl ola güvecesi (351/24)

Anadolu ağızlarında “bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak; aceleyle, telaşla koşmak; çabuk yürümek” [74, s.4238], [25, s.2161] gibi anlamlarda kullanılan bu fiil, Türkçenin çeşitli dönemlerine ait metinlerde karşılaşmaktadır. Fakat bu fiilin ünlüsü, ET. /e/ [69, s.748] şeklindeki Arap harfli Türkçe metinlerde ye (ي) harfiyle yazıldığından, bu ünlüyü, kimileri /e/ [48, s.478], [41, s.358], [55, s.608], kimileri kapalı /e/ [26, s. 769], kimileri de /i/ [39, s. 323], [60, s. 256] ile işaretlemiştir. Ali Akar'a göre *yel* “rüzgar” isminden türediği düşünülen bu fiilin en eski şekli *yeli-* olup {+i} eki daha vurgusuz söylenmesinden dolayı düştüğünü belirtmiştir [73, s. 308]. Kazak Türkçesinde “(at, eşek, deve vb.) yürüyüş ile koşu arası tempoda gitmek” anlamında kullanılan bu fiilin ön sesindeki /y-/ ünsüzü bu lehçenin karakteristik özelliğine göre /j-/ ünsüzüne dönüşmüştür.

yort-

Anadolu ağızlarında “koşmak”, “sürekli yol yürümek”, “işsiz güçsüz gezmek”, “çalımla yürümek”, “şımarıkça davranmak” [74, s. 4298], [25, s. 2194] gibi anlamlar taşıyan bu fiil, bazı ses farklılıklarıyla ET'den beri kullanılmaktadır. *yort-* ~ *yort-* ET. [69, s. 749], [75, s. 389], *yort-* Çağ., EKpç. [41, s. 353], [39, s. 327] vb. YED'de ise 1 yerde tanıklanmaktadır.

Yort iy gönül sen bir zamân âsûde fâriğ hōş yûri / kōrkma kâyıрма kimseden gūşşa vû gâmdan boş yûri (403/1)

Bu beyitte *yort-* fiili *gönül* soyut kelimesiyle birlikte “çoşmak” anlamını bildirmektedir. Kazak Türkçesinde ise bu fiilin ön sesinde /y-/ > /j-/ hadisesi meydana gelmiş ve bu fiil, “hızlı yürümek”, “yürüyüş ile koşu arası tempoda gitmek” ve “sürekli gezmek tozmak” anlamlarında kullanılmaktadır.

yoyıl-

Anadolu’nun bazı ağızlarında kullanılan *yoy-* [74, s.4301] fiilinin edilgen çatı ekiyle genişlemiş bu fiil, YED’de 2 yerde kullanılmaktadır.

Birliğünden öte hiç şerikün yok / Kim noksân irgüre hükmün *yoyılmaz* (107/16)

İsrâfil sûrı ura yir yüzi divşürile / Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek *yoyıla* (306/2)

Tatçı’nın beyitlerde bu fiil, “eski haline dönmek, geri gelmek, bozulmak” anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir [26, s. 1228]. Ancak beyitte de görüldüğü üzere söz konusu fiil, olumsuzluk ekiyle birlikte “geçerli olmak, muteber olmak” anlamı taşımaktadır. Bu bakımdan fiilin Türkçenin farklı dönemlerine ait bazı metinlerde görülen olumlu şekli, “yok etmek, silmek, dağıtmak, bozmak, ortadan kaldırmak, bozguna uğratmak” gibi anlamlarla örtüşmektedir. Çağ. [41, s. 356], YZ. [28, s. 528] vb. Edilgenlik ekiyle genişlemiş *yoyul-* “yok olmak” şekli *Mukademet’ül Edeb*’de görülmektedir [64, s. 211]. Bu fiiller Kazak Türkçesinde *joy-* “yok etmek, kurutmak”, *joyıl-* “yok olmak, arızalanmak, ölmek” olarak kullanılır. Burada da Kazak Türkçesine özgü olarak söz başındaki /y-/ sesinin /j-/’ye dönüşmesi şeklinde bir ses değişimi meydana gelmiştir.

yun-

YED’de *yun-* ~ *yuvun-* fiili, 7 yerde geçmektedir.

Öliserüz bellü beyân gizlü içümüz olur ‘ıyân / Teneşür üstine kon(u)p halk öñinde *yuvunıcağ* (127/4)

Ger Ka‘be’ye varalum ger mescide girelüm / Gerek suya *yunalum* biledür ‘illetümüz (116/10)

Beyitlerde bu fiil, “yikanmak, abdest almak” gibi anlamlar taşımaktadır. Kaşgarlı da, bu fiilin esas Türkçede “yikanmak”, Oğuz Türkçesinde ise “abdest almak” anlamında kullanıldığını kaydetmektedir [72, s.989].

Anadolu ağızlarında karşımıza çıkan *yun-*, *yuun-*, *yuvun-*, *yün-* [27, s.4320] fiili, *yuv-* ~ *yuw-* ~ *yu-* fiiline dönüşlülük ekinin getirilmesi yapılmıştır [26, s. 806], [48, s. 491], [36, s. 92], [41, s. 253], [28, s. 528], [50, s. 472], [60, s. 257], [39, s. 331]. Burada gördüğümüz üzere fiilin kökünde bazı ses olayları yer almıştır. Bundan dolayı *yuv-* ~ *yuw-* ~ *yu-* fiilinde dönüşlülük eki getirildiğinde de *yuvun-* [36, s. 92], [39, s. 331] ~ *yun-* [34, s. 305], [64, s. 212], [48, s. 491], [39, s. 331], [60, s. 258] ~ *yuyun-* [28, 530] gibi çeşitli alamorfları meydana gelmiştir. Kaşgarlı yine Oğuzlar ile Kıpçaklardaki ön seste bulunan /y-/ sesini /c-/ sesine değiştirmesi olayı üzerinde bahsettiğinde *yet-* ~ *cet-* fiiliyle birlikte *yun-* ~ *cun-* fiiline de örnek olarak yer vermektedir [26, s. 314]. Kazak Türkçesinde de “yikanmak, temizlenmek” ve mecazî olarak “mutlu bir olayı kutlamak” gibi anlamları taşıyan bu fiilin ön sesinde /y-/ sesi, /j-/ sesine dönüşmüştür.

Bunun yanı sıra, Yunus Emre Divanı’nda beyitlerde doğrudan tanımlayamadığımız fakat Tatçı’nın çalışmasının sözlük kısmında kaydedilen bazı fiiller de Kazak Türkçesiyle dikkat çekici paralellikler göstermektedir.

aşık- “acele etmek” [17, s. 1160] ~ Kzk. *asıq-* “hızlandırmak; aşk olmak” [32, s. 57].

tapşur- “emanet etmek, teslim etmek” [17, s. 1218] ~ Kzk. *tapsır-* “bir işi birine yüklemek; emanet etmek”.

tap- “bulmak” [17, s. 1218] ~ Kzk. *tap-* “rastlamak, bulmak; çocuk sahibi olmak; kazanmak”.

uğrula- “çalmak, hırsızlık yapmak” [17, s. 1222] ~ Kzk. *urla-* “çalmak, hırsızlık yapmak; yağmalamak; azaltmak, eksiltmek; yormak, yaşlanmasına sebep olmak” [46, s. 737].

yap- “kapamak, örtmek” [17, s. 413] ~ Kzk. *jap-* “kapamak, örtmek; bitirmek; birlikte hareket etmek; suçu başkasına atmak; borcu ödemek, masrafi kapatmak; hapse sokmak, tutuklamak; gizlemek; yerini doldurmak” [74, s. 44].

yögrüş- “koşuşmak” [17, s. 1228] ~ Kzk. *jügir-* “koşuşmak” vb.

Gördüğümüz üzere bu fiiller de ses özellikleri açısından diğer örneklerde olduğu gibi Kazak Türkçesinde lehçenin karakteristik özelliklerine uygun olarak bazı farklılıklar gösterse de genel hatlarıyla tarihî biçimlerini korumaktadır. Anlam açısından ise bu fiillerin büyük çoğunluğu Eski Türkçedeki temel anlamlarını muhafaza etmiş, yalnızca sınırlı bazı durumlarda anlam genişlemesi ya da daralması yaşamıştır.

Sonuç

Diller arasındaki derin ilişkilerin ortaya konmasında eski dönem metnlerinin önemi büyüktür. Zira bazı dillerin ölçünlü dilinde yer almayan unsurlar, tarihî metinlerde korunarak diller arasındaki ortaklık ve etkileşimlerin izlenmesine imkân tanımaktadır. Nitekim, Eski Anadolu Türkçesi ile Doğu Türkçesi arasında tespit edilen ortaklıkların, Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde gözlemlenenden daha fazla olması da bu durumun açık bir göstergesidir. Bu çerçevede, Eski Anadolu ve erken dönem Osmanlı metnlerinde, günümüz Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde bulunmayan kelimelerin sayısının tek bir makalede ele alınamayacak kadar fazla olduğu söylenebilir. Bu nedenle, bu çalışmada Türkiye Türkçesinin bağımsız bir lehçe olarak şekillenmesinde önemli rol oynamış sanatçılardan biri olan Yunus Emre'nin eserlerindeki fiillerin Kazak Türkçesindeki kullanımları üzerine odaklanılmıştır.

Çalışma sonucunda, Yunus Emre Divanı'nda ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmayan 30'a yakın fiilin (*balkı-*, *bayı-*, *döy-*, *eyit-*, *köy-* ~ *göy-*, *köyne-* ~ *göyün-*, *kuç-*, *obril-*, *öri tur-* ~ *örü tur-*, *öt-*, *sağın-*, *sın-*, *şeş-*, *talbın-*, *tam-*, *tayın-*, *toyla-*, *üt-* ~ *ut-*, *yel-*, *yort-*, *yun-*, *aşık-*, *tapşur-*, *tap-*, *uğrula-*, *yap-*, *yögrüş-* vb.) Kazak Türkçesinde aktif şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kimi araştırmacılar tarafından arkaik olarak nitelendirilen bu fiiller, fonetik açıdan Yunus Emre'de Oğuzca, Kazak Türkçesinde ise genel olarak Kıpçakça ile birlikte Kazak Türkçesinin kendine özgü karakteristik özelliklerine uygun değişimler göstermiş; semantik açıdan ise bazı fiillerde anlam genişlemesi veya daralması gözlemlenmiş ve edebi açıdan derin anlamlar kazanmıştır. Bu küçük farklılıklar olmazsa, bu paralellikler Türkçenin en önemli büyük lehçeleri olan Oğuzca ile Kıpçakça arasındaki derin bir sürekliliğin kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Türk dilinin farklı coğrafyalarda gösterdiği çeşitliliğe rağmen ortak bir tarihî söz varlığına dayandığını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, tespit edilen fiillerin ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunmaması, onların Oğuzca dışı olduğunu göstermemekte; aksine, Oğuz ve Kıpçak lehçeleri arasında tarihî bir ortak katman bulunduğunu ve bu kelimelerin iki büyük lehçe grubunun paylaştığı ortak mirasın parçaları olduğunu düşündürmektedir.

Kısaltmalar

DS.	<i>Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü</i> (1993)
İML.	<i>İbni Mühennâ Lûgati</i> (1997)
TS.	<i>Türkçe Sözlük</i> (2005)
ağz.	ağız, ağızlar
Bşk.	Başkurt Türkçesi
Çağ.	Çağatay Türkçesi
Çuv.	Çuvaş Türkçesi
DLT	<i>Divanü Lûgat-it-Türk</i>
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
EDO	Erken Dönem Osmanlıcası
EKpç	Eski Kıpçak Türkçesi
ET	Eski Türkçesi
EUyg.	Eski Uygur Türkçesi
Hrm.	Harezmi Türkçesi
Krg.	Kırgız Türkçesi
Krh.	Karahanlı Türkçesi
Kzk.	Kazak Türkçesi
Özb.	Özbek Türkçesi

Ttr.	Tatar Türkçesi
TTrk.	Türkiye Türkçesi
YED	Yunus Emre Divan'ı
YUyg.	Yeni Uygur Türkçesi

KAYNAKLAR

1. Шанский Н. Лексикология современного русского языка. – Москва: Высшая школа, 1973. – 330 с.
2. Терехова С. Лингводидактические проблемы исследования устаревшей лексики // Русская Филология. №1-2/46, 2012. – С. 59-64.
3. Хасенов Ә. Тіл білімі. – Астана: Ердәулет, 2007. – 184 б.
4. Филин Ф. Образование языка восточных славян. – Москва: Академий Наук СССР, 1962. – 298 с.
5. Aksan D. Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015. – 244 s.
6. Akar A. Eski Türkçeden Oğuzcaya Saklantılar // Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ulanbator: Kesit Yayınları, 2018. C. 1. – S. 25-31.
7. Akar A. Batı Anadolu Ağzlarında Eski Türkçe Bir Saklantı: öngörü // Cumhuriyetimiz 100. Yılında 6. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri. – Ulanbator: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023. – S. 149-156.
8. Gemalmaz E. Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Dil Özellikleri // Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, 15-16 Ekim. Erzurum, 1991. – S. 1-6.
9. Akar A. Türkiye Türkçesinin Kuruluşu ve Yunus Emre // Türk Yurdu Dergisi. – 2012. – Sayı: 297. – S. 58-61.
10. Köprülü M.F. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976. – 470 s.
11. Gölpınarlı A. Yunus Emre'de Öz Türkçe Kelimeler // Türkiyat Mecmuası. – 1934. – Sayı: 4. – S. 265-280.
12. Masala A. Yunus Emre'de İnsan Sevgisi // Çağrı Dergisi. – 1971. – Sayı: 165. – S. 12-18.
13. Caferoğlu A. Yunus Emre'de Arkaik Unsurlar // Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. – 1972. – Sayı: 10. – S. 1-10.
14. Özgür C. Yunus Emre'nin Kullandığı Farklı İki Türkçe // Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. – 2001. – Cilt II. Sayı: 1. – S. 91-103.
15. Akdemir Y. Yunus Emre'de Kelime Kadrosu // Turkish Studies. – 2013. – №8/9. – S. 429-458.
16. Dede B. Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1990. – 493 s.
17. Tatçı M. Yunus Emre Divanı. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 1990. – 1308 s.
18. Datlı D. Risaletü'n-Nushiye'deki Arkaik Kelimelerin Tespiti ve Kelime Türlerine Göre Sınıflandırılması // Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. – Eskişehir, 2014. – S. 639-659
19. Cin A., Vasif B. Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye'si ve Divan'ı Üzerine Yeni Bir İnceleme. Mediterranean Journal Of Humanities. Sayı: III/2, 2013. S. 53-69.
20. Abdullayef A. Z. Yunus Emre ve Azerbaycan Dili // Türk Dili Aylık Dil Dergisi. – 1991. C. II, №480. – S. 500-506.
21. Yıldırım Z., Aghatabai Sh. Yunus Emre'nin Söz Hazinesinde Türkmen Türkçesinin Yansımaları // 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, 13-16 Eylül. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2022. – S. 1213-1220.
22. Kurmanbaiulı Sh. ve Marlen A. Abay, Yunus Emre ve Ahmet Yesevi'nin dilindeki Türk Lehçeleri Arası Dilsel Özellikler // Türk Kültürü ve Hacı Baktas Veli Araştırma Dergisi. Sayı: 105, 2023. – S. 313-333.
23. Atalay B. Divanü Lûgat-it-Türk. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. C. IV. 1986. – 887 s.
24. Yıldız O. Şeyyâd Hamza. Yûsuf u Zelihâ. – Ankara: Akçağ Yayınları, 2008. – 579 s.
25. Yekbaş H. Sehî Bey Divânı. İstanbul: Kitabevi, 2010. – 383 s.
26. Caferoğlu A. Ebu Hayyan Kitâb Al-İdrâk Li Lisân Al-Atrâk. – İstanbul: Evkaf, 1931. – 353 s.
27. Türkçe Sözlük. 10. Baskı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005. – 2224 s.
28. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. II. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.

29. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 2 том. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институты, 2011. – 742 б.
30. Türkmençe-Türkçe Sözlük. Haz. Talat Tekin, Mehmet Ölmez vd. – Ankara: Şafak Matbaacılık, 1995. – 725 s.
31. Ercilasun A.B. Kutadgu Bilig Grameri (Fiil). – Ankara: Gazi Üniversitesi, 1984. – 254 s.
32. Battal A. İbni Mühennâ Lûgati. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997. – 105 s.
33. Yüce N. Mukaddimetü'l-Edeb. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 227 s.
34. Caferoğlu A. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011. – 332 s.
35. Eckmann J. Çağatayca El Kitabı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017. – 288 s.
36. Eraslan K. Eski Uygur Türkçesi Grameri. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012. – 664 s.
37. Toparlı R., Vural H., Karaatlı R. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007. – 338 s.
38. Paçacıoğlu B. VII-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı. – İstanbul: Kesit Yayınları, 2016. – 816 s.
39. Vámbéry H. Čagataischen Sprache. – Leipzig: F.A.Brakhaus, 1867. – 533 s.
40. Özdemir H. Sehî Bey Divanı Örneğinden Hareketle Klasik Türk Edebiyatında Eski Yapılar. – Konya: Kömen Yayınları, 2013. – 99 s.
41. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti. C. I. – Bakı: Şərq-Qərb, 2006. – 712 s.
42. Гаркавец А. Кыпчакское Письменное наследие. т. III. Алматы: Баур Касеан, 2010. – 1084 б.
43. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 14 том. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институты, 2011. – 795 б.
44. Tekin T. Orhun Türkçesi Grameri. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016. – 273 s.
45. Eckmann J. Nehcü'l Ferâdis. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014. – 1392 s.
46. Mansuroğlu M. Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri. – İstanbul: Pulhan Matbaası, 1958. – 206 s.
47. Özkan M. Mahmûd b. Kādî-i Manyâs Gülistan Tercüması. Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 479 s.
48. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. I. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
49. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. V. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
50. Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi. C. II. – Aşgabat: Ylym, 2015. – 368 s.
51. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. VI. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
52. Севортян Э. Етимологический словарь тюрских языков. Гласные. – Москва: Издательство Наука, 1974. – 768 с.
53. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 1 том. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институты, 2011. – 747 б.
54. Eraslan K. Mevlâna Sekkâkî. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999. – 686 s.
55. Севортян Э. Етимологический словарь тюрских языков. К/Қ Гласные. – Москва: Издательство Наука, 1997. – 362 с.
56. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 15 том. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институты, 2011. – 825 б.
57. Özyaşar S. Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü. – İstanbul: DBY yayınları, 2021. – 328 s.
58. Eren A., Öztürk A. Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Kur'an Tefsiri. – Ankara: Fenomen Yayınları, 2020. – 336 s.
59. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 10 том. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институты, 2011. – 748 б.
60. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. VIII. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
61. Taş İ. Kutadgu Bilig'in Söz Yapımı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015. – 273 s.
62. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. IX. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
63. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 12 том. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институты, 2011. – 747 б.

64. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. X. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
65. Şirin H. Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi. – Ankara: Türk Kurumu Yayınları, 2016. – 750 s.
66. Utebekov S. Divân-ı Hikmet’in Dil İncelemesi - Kökşetav Nüshası - (Metin - Gramer - Dizin). Çanakkale: Paradigma Yayınları, 2022. – 537 s.
67. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. IV. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
68. Korkmaz Z. Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013. – 230 s.
69. Akar A. Düşünen Türkçe. – İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019. – 341 s.
70. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. XI. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s.
71. Малов С. Памятники древнетюркской письменности. – Москва-Ленинград: Академия Наук СССР, 1951. – 451 с.
72. Ercilasun A.B., Akkoyunlu Z. Kâşgarlı Mahmud. Dîvânı Lugâti’t-Türk. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2014. - CXIX+995 s.
73. Сыздықов Р. Сөздер сөйлейді. – Алматы: Санат баспасы, 1984. – 412 б.
74. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. 6 том. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы тіл білімі институты, 2011. – 748 б.
75. Türk Vahit. Türkülerde Eski (Arkaik) Sözcükler. // International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. – 2009. – Vol. 4/8. – S. 83-88.

REFERENCES

1. Shanski N. Leksikologia sovremennogo russkogo iazika [Lexicology of the Modern Russian Language]. – Moskva: Vysshaya shkola, 1973. – 330 s. [in Russian]
2. Terehova S. Lingvodidakticheskie problemy issledovaniya ustarevshei leksiki [Linguistic didactic problems of the study of obsolete vocabulary] // Russkaya Filologia. №1-2/46, 2012. – S. 59-64. [in Russian]
3. Hasenov A. Til bilimi [Linguistics]. – Astana: Erdaulet, 2007. – 184 p. [in Kazakh]
4. Filin F. Obrazovanie iazika vostochnykh slavian [Formation of the language of the Eastern Slavs]. – Moskva: Akademii Nauk SSSR, 1962. – 298 s. [in Russian]
5. Aksan D. Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim [Language in All Its Aspects Linguistics in Its Main Lines]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015. – 244 s. [in Turkish]
6. Akar A. Eski Türkçeden Oğuzcaya Saklantılar [Hidden Objects from Old Turkish to Oghuz] // Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ulanbator: Kesit Yayınları, 2018. C. 1. – S. 25-31. [in Turkish]
7. Akar A. Batı Anadolu Ağızlarında Eski Türkçe Bir Saklantı: öngörü [A Hidden Form of Old Turkish in Western Anatolian Dialects: öngörü] // Cumhuriyetimiz 100. Yılında 6. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri. – Ulanbator: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023. – S. 149-156. [in Turkish]
8. Gemalmaz E. Yunus Emre’nin Şiirlerindeki Dil Özellikleri [Language Features in Yunus Emre's Poems] // Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, 15-16 Ekim. Erzurum, 1991. – S. 1-6. [in Turkish]
9. Akar A. Türkiye Türkçesinin Kuruluşu ve Yunus Emre [The Establishment of Turkish in Turkey and Yunus Emre] // Türk Yurdu Dergisi. – 2012. – Sayı: 297. – S. 58-61. [in Turkish]
10. Köprülü M.F. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar [The First Sufis in Turkish Literature]. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976. – 470 s. [in Turkish]
11. Gölpınarlı A. Yunus Emre’de Öz Türkçe Kelimeler [Pure Turkish Words in Yunus Emre] // Türkiyat Mecmuası. – 1934. – Sayı: 4. – S. 265-280. [in Turkish]
12. Masala A. Yunus Emre’de İnsan Sevgisi [Yunus Emre's Love of Humanity] // Çağrı Dergisi. – 1971. – Sayı: 165. – S. 12-18. [in Turkish]
13. Caferoğlu A. Yunus Emre’de Arkaik Unsurlar [Archaic Elements in Yunus Emre] // Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. – 1972. – Sayı: 10. – S. 1-107. [in Turkish]

14. Özgür C. Yunus Emre'nin Kullandığı Farklı İki Türkçe [Two Different Turkish Languages Used by Yunus Emre] // Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. – 2001. – Cilt II. Sayı: 1. – S. 91-103. [in Turkish]
15. Akdemir Y. Yunus Emre'de Kelime Kadrosu [The Word Staff in Yunus Emre] // Turkish Studies. – 2013. – №8/9. – S. 429-458. [in Turkish]
16. Dede B. Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili [Analysis of Yunus Emre's Works]. Doktora Tezi. – Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1990. – 493 s. [in Turkish]
17. Tatçı M. Yûnus Emre Divânı [Yunus Emre Divan]. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 1990. – 1308 s. [in Turkish]
18. Datlı D. Risaletü'n-Nushiye'deki Arkaik Kelimelerin Tespiti ve Kelime Türlerine Göre Sınıflandırılması [Identification of Archaic Words in Risaletü'n-Nushiye and Classification According to Word Types] // Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. – Eskişehir, 2014. – S. 639-659. [in Turkish]
19. Cin A., Vasif B. Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye'si ve Divan'ı Üzerine Yeni Bir İnceleme [A New Study on Yunus Emre's Risaletü'n-Nushiyye and Divan]. Mediterranean Journal Of Humanities. Sayı: III/2, 2013. S. 53-69. [in Turkish]
20. Abdullayef A. Z. Yunus Emre ve Azerbaycan Dili [Yunus Emre and the Azerbaijani Language] // Türk Dili Aylık Dil Dergisi. – 1991. C. II, №480. – S. 500-506. [in Turkish]
21. Yıldırım Z., Aghatabai Sh. Yunus Emre'nin Söz Hazinesinde Türkmen Türkçesinin Yansımaları [Reflections of Turkmen Turkish in the Lexical Treasure of Yunus Emre] // 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, 13-16 Eylül. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2022. – S. 1213-1220. [in Turkish]
22. Kurmanbaiulı Sh., Marlen A. Abay, Yunus Emre ve Ahmet Yesevi'nin dilindeki Türk Lehçeleri Arası Dilsel Özellikler [Interdialectal Turkic Linguistic Features in the Languages of Abay, Yunus Emre, and Ahmad Yesevi] // Türk Kültürü ve Hacı Baktas Veli Araştırma Dergisi. Sayı: 105, 2023. – S. 313-333. [in Turkish]
23. Atalay B. Divanü Lûgat-it-Türk. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. C. IV. 1986. – 887 s. [in Turkish]
24. Yıldız O. Şeyyâd Hamza. Yûsuf u Zelîhâ [Şeyyâd Hamza. Yûsuf and Zelîhâ]. – Ankara: Akçağ Yayınları, 2008. – 579 s. [in Turkish]
25. Yekbaş H. Sehî Bey Divânı [Sehî Bey's Divan]. İstanbul: Kitabevi, 2010. – 383 s. [in Turkish]
26. Caferoğlu A. Ebu Hayyan Kitâb Al-İdrâk Li Lisân Al-Atrâk. – İstanbul: Evkaf, 1931. – 353 s. [in Turkish]
27. Türkçe Sözlük [Turkish Dictionary]. 10. Baskı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005. – 2224 s.
28. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. II. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
29. Qazaq adebi tilinin sozdigi [Dictionary of the Kazakh Literary Language]. 2 vol. – Almaty: A.Baytursynov atyndagy til bilimi instituty, 2011. – 742 b. [in Kazakh]
30. Türkmence-Türkçe Sözlük [Turkmen-Turkish Dictionary]. Haz. Talat Tekin, Mehmet Ölmez vd. – Ankara: Şafak Matbaacılık, 1995. – 725 s. [in Turkish]
31. Ercilasun A.B. Kutadgu Bilig Grameri (Fiil) [Grammar of Kutadgu Bilig: The Verb System]. – Ankara: Gazi Üniversitesi, 1984. – 254 s. [in Turkish]
32. Battal A. İbni Mühennâ Lûgati [The Lexicon of Ibn Mühenna]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997. – 105 s. [in Turkish]
33. Yüce N. Mukaddimetü'l-Edeb. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 227 s. [in Turkish]
34. Caferoğlu A. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü [Dictionary of Old Uyghur Turkish]. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011. – 332 s. [in Turkish]
35. Eckmann J. Çağatayca El Kitabı [A Handbook of Chagatai Turkish]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017. – 288 s. [in Turkish]
36. Eraslan K. Eski Uygur Türkçesi Grameri [Grammar of Old Uyghur Turkish]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012. – 664 s. [in Turkish]
37. Toparlı R., Vural H., Karaatlı R. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü [Dictionary of Kipchak Turkic]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007. – 338 s. [in Turkish]
38. Paçacıoğlu B. VII-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı [Vocabulary Between the 7th and 16th Centuries]. – İstanbul: Kesit Yayınları, 2016. – 816 s. [in Turkish]

39. Vámbéry H. Čagataischen Sprache [Chagatai Language]. – Leipzig: F.A.Brakhaus, 1867. – 533 s. [in German]
40. Özdemir H. Sehî Bey Divanı Örneğinden Hareketle Klasik Türk Edebiyatında Eskil Yapılar [Archaic Structures in Classical Turkish Literature Based on the Example of Sehî Bey's Divan]. – Konya: Kömen Yayınları, 2013. – 99 s. [in Turkish]
41. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti [Explanatory Dictionary of the Azerbaijani Language]. C. I. – Bakı: Şərq-Qərb, 2006. – 712 s. [in Azerbaijani]
42. Garkavets A. Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie [Kipchak Written Heritage]. C. III. Almatı: Baur Kasean, 2010. – 1084 s. [in Russian]
43. Qazaq adebi tilinin sozdigi [Dictionary of the Kazakh Literary Language]. 14 vol. – Almaty: A.Baytursynov atyndagy til bilimi instituty, 2011. – 795 b. [in Kazakh]
44. Tekin T. Orhun Türkçesi Grameri [Grammar of Orkhon Turkic]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016. – 273 s. [in Turkish]
45. Eckmann J. Nehcü'l Ferâdis. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014. – 1392 s. [in Turkish]
46. Mansuroğlu M. Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri [Sultan Walad's Turkish Poems]. – İstanbul: Pulhan Matbaası, 1958. – 206 s. [in Turkish]
47. Özkan M. Mahmûd b. Kādî-i Manyās Gulistan Tercüması. Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük [Mahmûd b. Qādî-i Manyās's Gulistân Translation: Introduction – Study – Text – Dictionary]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 479 s. [in Turkish]
48. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. I. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
49. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. V. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
50. Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi. C. II. – Aşgabat: Ylym, 2015. – 368 s. [in Turkmen]
51. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. VI. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
52. Sevortian E. Etimologicheskii slovar tiurskih iazykov. Glasnye [Etymological Dictionary of Turkic Languages: Vowels]. – Moskva: Izdatelstvo Nauka, 1974. – 768 s. [in Russian]
53. Qazaq Ądebi Tiliniň Sözdigi [Dictionary of the Kazakh Literary Language]. 1 vol. – Almatı: A. Baytursinov Atındağı Til Bilimi Institutı, 2011. – 747 s. [in Kazakh]
54. Eraslan K. Mevlāna Sekkākī [Mawlānā Sakkākī]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999. – 686 s. [in Turkish]
55. Sevortyan E. Etimologičeskiy Slovar' Tyurskih Yazıkov. [Etymological Dictionary of Turkic Languages: Vowels]. K/Q. – Moskva: İzdatel'stvo Nauka, 1997. – 362 s. [in Russian]
56. Qazaq Ądebi Tiliniň Sözdigi [Dictionary of the Kazakh Literary Language]. 15 vol. – Almatı: A. Baytursinov Atındağı Til Bilimi Institutı, 2011. – 825 s. [in Kazakh]
57. Özyaşamış S. Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü [Dictionary of Idioms of Old Anatolian Turkish]. – İstanbul: DBY yayınları, 2021. – 328 s. [in Turkish]
58. Eren A., Öztürk A. Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Kur'an Tefsiri [A Qur'anic Commentary from the Old Anatolian Turkish Period]. – Ankara: Fenomen Yayınları, 2020. – 336 s. [in Turkish]
59. Qazaq Ądebi Tiliniň Sözdigi [Dictionary of the Kazakh Literary Language]. 10 vol. – Almatı: A. Baytursinov Atındağı Til Bilimi Institutı, 2011. – 748 s. [in Kazakh]
60. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. VIII. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
61. Taş İ. Kutadgu Bilig'in Söz Yapımı [Word Formation in the Kutadgu Bilig]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015. – 273 s. [in Turkish]
62. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. IX. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
63. Qazaq Ądebi Tiliniň Sözdigi [Dictionary of the Kazakh Literary Language]. 12 vol. – Almatı: A. Baytursinov Atındağı Til Bilimi Institutı, 2011. – 747 s. [in Kazakh]
64. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. X. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
65. Şirin H. Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi [A Study of the Vocabulary of Old Turkic Inscriptions]. – Ankara: Türk Kurumu Yayınları, 2016. – 750 s. [in Turkish]

66. Utebekov S. Divân-ı Hikmet'in Dil İncelemesi - Kökşetau Nüshası - (Metin - Gramer - Dizin) [A Linguistic Study of the Divan-i Hikmet – Kökshetau Manuscript – (Text – Grammar – Index)]. Çanakkale: Paradigma Yayınları, 2022. – 537 s. [in Turkish]
67. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. IV. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
68. Korkmaz Z. Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi [The Development of Oghuz Turkic as the Basis of Turkey Turkish]. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013. – 230 s. [in Turkish]
69. Akar A. Düşünen Türkçe [Reflective Turkish]. – İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019. – 341 s. [in Turkish]
70. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [Dictionary of Colloquial Expression in Turkey]. C. XI. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993. – 4844 s. [in Turkish]
71. Malov S. Pammatniki drevnetiurkskoi pismennosti. – Moskva-Leningrad: Akademia Nauk SSSR, 1951. – 451 s. [in Russian]
72. Ercilasun A.B., Akkoyunlu Z. Kâşgarlı Mahmud. Dîvânü Lugâti't-Türk [Kâshgarlı Mahmud. Dîwân Lughât at-Türk]. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2014. - CXIX+995 s. [in Turkish]
73. Syzdyqov R. Sozder soyleydi [When the Words Spoke]. – Almaty: Sanat baspası, 1984. – 412 b. [in Kazakh]
74. Qazaq adebi tilinin sozdigi [Dictionary of the Kazakh Literary Language]. 6 vol. – Almaty: A.Baytursynov atyndagy til bilimi instituty, 2011. – 748 b. [in Kazakh]
75. Türk Vahit. Türkülerde Eski (Arkaik) Sözlər [Ancient (Archaic) Words in Folk Songs] // International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. – 2009. – Vol. 4/8. – S. 83-88. [in Turkish]

The Reflection of Certain Verbs from Yunus Emre's Divan in the Kazakh Language that Are Not Used in Contemporary Literary Turkish: A Phonetic and Semantic Analysis

Abstract. The article presents a phonetic and semantic analysis of a number of verbs found in Yunus Emre's Divan that have fallen out of use in contemporary standard Turkish but are still attested in modern Kazakh. Although many verbs were lost from the literary norm in the course of the historical development of Turkish, it is well known that some of them have continued to exist in local Anatolian dialects or in other Turkic languages. This phenomenon is particularly significant for revealing the historical depth of Oghuz–Kipchak linguistic continuity. The study identifies more than twenty such verbs, including balkı-, bayı-, döy-, eyit-, köy-/göy-, köyne-, kuç-, obrıl-, ör(i) tur-, öt-, sağın-, sın-, şeş-, talbın-, tam-, tayın-, toyla-, üt-/ut-, yel-, yort-, yoyıl-, among others. It has been established that a significant portion of these verbs remain in active use in Kazakh, and in some cases their meanings and domains of use have even expanded. The findings indicate a profound historical continuity between the language of Yunus Emre and modern Kazakh, demonstrating that many verbs regarded as archaic have been preserved in Kazakh and thus preserve ancient layers of Turkic linguistic history to the present. In this way, the study contributes to a renewed assessment of the historical lexicon and the inter-dialectal relationships among Turkic languages.

Keywords: Yunus Emre, Divan, literary Turkish, archaisms, verbs, phono-semantics.

Жүніс Әміре «Диуанындағы» түрік әдеби тілінде қолданылмайтын кейбір етістіктердің қазақ тіліндегі қолданысы: фоно-семантикалық талдау

Аңдатпа. Мақалада Жүніс Әміре «Диуанында» кездесетін, қазіргі түрік тілінің әдеби нормасына енген кейбір етістіктердің қазақ тіліндегі қолданысы фонетикалық және семантикалық тұрғыдан талданады. Тілдің тарихи даму барысында көптеген етістіктер әдеби тілден шығып қалса да, олардың бір бөлігі Анадолының жергілікті диалектілерінде немесе басқа түркі тілдерінде өмір сүруін жалғастырып отырғаны белгілі. Бұл құбылыс, әсіресе оғыз–қыпшақ тілдік сабақтастығының тарихи тереңдігін айқындауы жағынан маңызды. Зерттеуде Жүніс Әміре шығармаларында қолданған balkı-, bayı-, döy-, eyit-, köy-/göy-, köyne-, kuç-, obrıl-, ör(i) tur-, öt-, sağın-, sın-, şeş-, talbın-, tam-, tayın-, toyla-, üt-/ut-, yel-, yort-, yoyıl- сияқты жиырмадан астам етістік анықталды. Осы етістіктердің көпшілігі қазақ тілінде әлі күнге дейін белсенді қолданылатыны, тіпті кейбірінің мағынасы мен

қызмет аясы кеңейгені байқалады. Зерттеу нәтижелері Жүніс Әміре тілі мен қазіргі қазақ тілі арасында тарихи тұрғыдан терең сабақтастық бар екенін, сондай-ақ архаикалық деп танылған көптеген етістіктердің қазақ тілінде сақталып, түркі тілдерінің көне қабаттарын бүгінге жеткізіп отырғанын көрсетеді. Осылайша еңбек тарихи лексиканы және түркі тілдерінің өзара байланысын жаңаша бағалауға үлес қосады.

Кілт сөздер: Жүніс Әміре, Диуан, түрік әдеби тілі, архаизмдер, етістіктер, фоносемантика.

Употребление в казахском языке некоторых глаголов из «Дивана» Юнуса Эмре, не используемых в турецком литературном языке: фоносемантический анализ

Аннотация. В статье проводится фонетико-семантический анализ употребления в казахском языке ряда глаголов, встречающихся в «Диване» Юнуса Эмре и вышедших из употребления в современном литературном турецком языке. Несмотря на то что многие глаголы в процессе исторического развития языка были утрачены литературной нормой, известно, что часть из них продолжает функционировать в местных анатолийских диалектах и других тюркских языках. Данное обстоятельство имеет особое значение с точки зрения выявления исторической глубины огузско-кыпчакской языковой преемственности.

В ходе исследования было идентифицировано более двадцати таких глаголов, включая *balkı-, bayı-, döy-, eyit-, köy-/göy-, köyne-, kuç-, obrıl-, ör(i) tur-, öt-, sağın-, sin-, şeş-, talbın-, tam-, tayın-, toyla-, üt-/ut-, yel-, yort-, yoıyl-* и др. Установлено, что значительная часть этих глаголов активно функционирует в казахском языке, при этом в ряде случаев семантика и сфера употребления получили дальнейшее развитие.

Результаты исследования свидетельствуют о существовании глубокой исторической преемственности между языком Юнуса Эмре и современным казахским языком, а многие глаголы, считающиеся архаизмами в турецком литературном языке, сохранились в казахском языке, отражая древние пласты тюркской языковой истории. Таким образом, исследование способствует переосмыслению исторического словарного состава и характера взаимосвязей тюркских языков.

Ключевые слова: Юнус Эмре, «Диван», турецкий литературный язык, архаизмы, глаголы, фоносемантика.

Yazar hakkında bilgi

Utebekov S. – PhD, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, e-mail: senbek.utebekov@ayu.edu.kz, Kazakhstan, Türkistan.

Information about the author

Utebekov S. – PhD, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, e-mail: senbek.utebekov@ayu.edu.kz, Kazakhstan, Turkistan.

Автор туралы мәлімет

Утебеков С. – PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, e-mail: senbek.utebekov@ayu.edu.kz, Қазақстан, Түркістан қ.

Сведения об авторе

Утебеков С. – PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, e-mail: senbek.utebekov@ayu.edu.kz, Казахстан, г. Туркестан.